

Norges eiendommelige nøytralitet

Straks det bryter ut krig, blir det ordinære rettsforhold forandret, både mellom de krigførende stater og mellom disse og de andre suverene stater, de nøytrale. Men det betyr på ingen måte at det inntrer lovløshet. Folkeretten er etter hvert nådd fram til bestemte rettsbestemmelser både for de krigførende land innbyrdes og i forholdet mellom dem og de nøytrale. Mellom disse tre parter består et funksjonsforhold som er fastlagt ved rettsregler. Her gjelder bestemte spilleregler. Brudd på spillereglene fra de krigførendes side overfor den nøytrale kalles nøytralitetskrenkelse. Nøytralitetsbrudd er derimot ukorrekt spill fra den nøytrale stats side.

I norsk statsråd fredag 1. september 1939 ble det utferdiget en kongelig res. om "fullkommen nøytralitet." Dagen etter ble utenriksminister Koht oppsøkt av den tyske sendemann i Oslo, dr. Sahm, som på vegne av den tyske regjering ga en skriftlig forsikring som lovte "å respektere det norske statsterritorium" men på samme tid ga varsel om at

"når riksregjeringen avgir denne forsikring, venter den naturligvis på sin side at Norge vil iaktta en uangripelig nøytralitet overfor Tyskland og ikke tåle at noen tredje makt gjør brudd på Norges nøytralitet."

Koht forsikret den tyske sendemann om "at sjølsagt ville vi halde nøytraliteten vår plent på same måten i tilhøvet til Tyskland som imot andre land." Men i "Norsk utanrikspolitikk" s. 19-20 skriver Koht :

"Eg kan no godt seia som det var - eg meinte at vi ikkje skulle ta nøytralitetskrenkingane eins frå baa partane..."

Hvor stor vekt Tyskland la i spørsmålet om de nordiske lands nøytralitet fremgår av det faktum at tyskerne sendte en tidligere minister i København, friherre Ulrich von Hassel, for samtaler med de nordiske lands statsministre. Til Oslo kom von Hassel mandag den 3. september. Sammen med den tyske minister, dr. Sahm, hadde han drøftelser med Koht og Nygaardsvold. Koht beretter at han og Nygaardsvold var "noko kalde", mens de tyske diplomater "bar i alt laget sitt merke av høg daning." Fra samtalene referer Koht at von Hassel ikke kom med noe utidig press, men han gjorde det klart at dersom Norge lot sin handel bli kontrollert av noen krigførende part, så måtte Tyskland regne det som brudd på nøytraliteten.

Noen erklæring tilsvarende den tyske kom ikke fra England. Etter norsk purring kom endelig den britiske minister den 22. september med en britisk erklæring om nøytraliteten. Koht gir nærmere opplysninger : "Dormer kom til meg med fråsegn om at Stor-Britania på sin kant ville respektere den norske nøytraliteten:

^{4.5.39 11.-}
" Men ~~dette~~ fråsegna hadde det merkelege tillegget at respekten galdt berre så lenge den andre parten, Tyskland, heldt sin lovnad om respekt. Med andre ord : den britiske regjeringa ville ikkje - såleis som den tyske sa at ho ville - fyrst sjå etter koss den krenkte parten, Noreg, tok nøytralitetskrenkinga, men ville halde seg rett til å koma med ny krenking frå si side. Det var ei formulering som ikkje kunnes synas serleg lovande for Noreg."

Hvordan norske politikere tenkte å praktisere en "fullkommen nøytralitet" på får man allerede våren 1939 et visst innblikk i. Under det hemmelige stortingsmøte 3. mai 1939 kom det til sammenstøt mellom Trygve Sverdrup (H)-kanskje den ivrigste talsmann for Norges forsvar - og forsvarsnihilisten Movickel (V) Sverdrup tok til ordet for å få innbeordret fast personell ved de viktigste festninger på norskekysten. Dette ville Movinckel ikke være med på. Han hevdet at det ville være fullstendig hensiktløst å " kaste bort nye millioner på et militærvesen som likevel ikke kunne trygge landets sikkerhet."

Fra Trygve Sverdrups motinnlegg siteres :

"Hr. Movinckels betraktninger om nøytralitet kan jeg - for å være kort -ikke utlegge anderledes enn at nøytralitet i hr. Movinckels munn betyr at kommer engelskmennene, så overgir vi oss, og kommer noen andre så overgir vi oss ikke. Nøytralitet betyr etter min mening at vi må kjempe enten den ene eller den andre bryter vår nøytralitet, og da har vi også plikt til å gjøre det om engelskmennene bryter den. Og da gjelder det at vi har så meget av forsvars-midler forhånden at oppgaven blir dyr for den som forsøker det."

Sverdrup sa også at Movinckel hevdet selvoppgivelsens politikk.

I en 1.mai tale i 1939 hadde stortingsmann Olav Vegheim sagt at dersom vi måtte forsvare nøytraliteten med våpenmakt, "så skulle vi vite å plassere oss der hvor vi kunne kjempe mot fascismen og nazismen." Til dette sa stortingsmann Ingvald Førre at hvis det hang slik sammen,

"da er det jo ikke et nøytralitetsvern man vil ha ..Det er en militær allianse mot Tyskland man vil ha, men det våger man altså ikke å si."

I "Sikkerhetspolitikken" kommenterer dosent dr. Nils Ørvik Førres uttalelse :

"En kommer vanskelig utenom at Førre her hadde rørt ved et meget vesentlig punkt. Norge skulle være absolutt, ubetinget nøytralt. Men det var like selv-sagt at vi kunne ikke praktisere disse strenge reglene ved en eventuell britisk nøytralitetskrenkelse. Hvor lenge kunne vi regne med å beholde den strenge og objektive "masken"? Hvor langt måtte de norske statsmakter gå for å være sikre på at de hadde oppfylt Norges internasjonale forpliktelser - og endelig - hvilke instruksjoner skulle man gi nøytralitetsvernet for at det ikke skulle mis-forstå sin oppgave i den ene eller annen retning ? "

Dosent Ørvik gir "Norsk sikkerhetspolitikk" en karakteristikk av Halvdan Kohts utenrikspolitikk :

"- her synes Koht å ha lagt større vekt på formen, på ordet, enn på gjerningen. Det hjalp lite hvor snedig han ordla seg i sine samtaler med fremmede diplomater, når regjeringens politiske handlinger pekte i ganske andre retninger ... Dersom et utenrikspolitisk opplegg skal gi de resultater man tar sikte på, må det være et rimelig forhold mellom handlinger og hensikt. I lengden vil det neppe nytte å bløffe. I Norges tilfelle var motsetningen mellom den erklærte og den virkelige politikk for stor til å virke sannsynlig."

Utenriksminister Koht beskrives av shippingmannen Johan O. Egeland som en mann med

"en sterk selvbevisthet, paret med et doktrinert sosialistisk syn..Han fastholdt stadig sin utenrikspolitiske linje i stort og smått, selv etter at skade-virkningen var åpenbare for alle uhildede meningsberettigede."

Da den daværende svenske sendemann i Oslo, Christian Gunther, 1. juledag 1939 kom til Koht på avskjedsvisitt, tilkjennega han den kurs han ville følge dersom Norge skulle bli innblandet i krigen :

"Eg sa til han (Gunther) at vi ville stå på den engelske og ikke den tyske sida."

I 1947 kom Koht med en imøtegåelse av Undersøkelseskommisjonens Innstilling. Her skriver Koht :

"Eg ville ikke at ei britisk nøytralitetskrenking skulle få føre oss ut i krig med Storbritania. Skulle det ikke lukkas å halde oppe nøytraliteten, så måtte vi ikke i noko tilfelle koma inn i krig på tysk side."

Til dette har dr. Ørvik en megetsigende kommentar i "Sikkerhetspolitikken" side 349 :

"Slik var altså de v i r k e l i g e retningslinjer for den "absolutte, objektive og ubetingede" nøytralitet som Norge så ettertrykkelig hadde vendt tilbake til i 1938. At landets maktgrunnlag og resurser ikke strakk til for å garantere en fullstendig oppfyllelse av reglene var en sak for seg. Det

~~Forhåndsbeholdning~~

" var like meget v i l j e n til å være nøytral som manglet. Etter de uttalelser som Koht og flere av de ledende politikere kom med, må det være helt på det rene at hverken regjeringen eller Stortingets flertall ønsket å være nøytrale i ordets egentlige mening. Man håpet i det lengste å opprettholde skinnet av en høytral holdning. Men dersom det kom til stykket kunne det ikke være tvil."

Av Undersøkelseskommisjonens Innstilling side 78 fremgår at kommanderende General Kristian Laake ikke var i tvil :

"- og kom det et engelsk angrep skulle en ikke slåss"

uttaler han til Kommisjonen. På samme side i Innstillingen står det :

"General Laake forklarer at forslag fra hans side om møter i Forsvarsrådet som regel ble møtt med at "det måtte utsettes"

Ifølge generalens forklaring ble det holdt bare ett eneste møte i Forsvarsrådet i 1939 og 1940.

I en artikkel i det svenske militærtidsskrift "Fritt Militært Forum" 2/90 kommer den svenske oberstløytnant og forsker ved Militärhögskolan, Stellan Bojerud, inn på

"norrännens uttalade ointeresse för sitt försvar" og den norska neutralitetens probritiska profil."

Morgenbladet 26. mai 1950 inneholder en kronikk "Hvilke feilvurderinger skadet Norge mest" av overlege Johan scharffenberg. I kronikken trekker overlegen en sammenligning mellom professor Adolf Hoel som ble dømt til årelang fengselsstraff og utenriksminister Koht. Overlegens konklusjon er klar :

"Halvdan Kohts feilvurderinger skadet Norge langt alvorligere enn Adolf Hoels."

En av vårt lands fremste okkupasjonstids-historikere, professor dr. Ole Kristian Grimnes kommer flere steder i sin bok "Veien inn i krigen" inn på den norske nøytraliteten før 9. april 1940.

Side 19 i boken siterer professoren Kohts utsagn om at vi måtte "ikkje i noko tilfelle koma " på den range side." Professor Grimnes karakteriserer en slik linje

" Denne politikken var uoffisiell fordi den i sin kjerne var unøytral."

Side 32 i samme bok uttaler Grimnes :

" Forestillingen om at Norge ikke måtte komme i krig med Storbritania eller på den " gale " siden, kom faktisk til å fungere som en hovedårsak til at Norge gikk inn i krigen mot Tyskland 9. april."

På side 35 uttaler professoren :

" Det kan ikke være tvil om at dersom Storbritania var angriperen, ville det bare bli tale om et etikette-forsvar, en første motstand som så opphørte."

Spørsmålet om norsk nøytralitet vil også bli berørt i to andre avsnitt, bl.a. i forbindelse med Altmark-affæren.